

სიცოცხლის უფლება კლიმატის ცვლილების კონტექსტში

აბსტრაქტი

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია პირდაპირ არ ითვალისწინებდა ადამიანის გარემოსდაცვით უფლებებს (განსაკუთრებული აქტუალურობა გარემოსდაცვითმა საკითხმა მთელი მსოფლიოსთვის მხოლოდ მე-20 საუკუნის მე-2 ნახევარში შეიძინა), თუმცა მისი მთავარი ღირებულება ადამიანი იყო და სახელმწიფოს მთავარ დანიშნულებას სწორედ მის კეთილდღეობაზე ბრუნვა წარმოადგენდა. ამ დოკუმენტიტ გარანტირებული იყო როგორც ადამიანის სიცოცხლის, ასევე, მისი ღირსეულად ცხოვრების უფლება. თანამედროვეობაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საფრთხეს ამ უფლებებით სარგებლობას სწორედ კლიმატის ცვლილება და მასთან დაკავშირებული გარემოსდაცვითი პრობლემები უქმნის. ადამიანის გარემოსდაცვითი უფლებები უშუალოდ არის გარანტირებული საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუციით და გამომდინარეობს 1921 წლის კონსტიტუციის ღირებულებებიდან, შესაბამისად, სახელმწიფოს გააჩნია პოზიტიური ვალდებულებები, უზრუნველყოს ამ უფლებების სათანადო დაცვა და შექმნას ადამიანის ღირსეული ცხოვრებისთვის სათანადო პირობები კლიმატის ცვლილების კონტექსტში.

I. შესავალი

დღესდღეობით, მეცნიერთა შორის ფაქტობრივად არსებობს კონსენსუსი, რომ თანამედროვე კლიმატის ცვლილება – გლობალური დათბობა – ანთროპოგენული ხასიათისაა.¹ ეს ნიშნავს იმას, რომ ბოლო 150 წლის განმავლობაში დედამიწის ატმოსფეროში ტემპერატურის სწრაფი მატება ადამიანის საქმიანობით და ამ საქმიანობასთან დაკავშირებული სათბური გაზების ატმოსფეროში გაფრქვევით არის გამოწვეული, რაც აზიანებს ბუნებრივ ეკოსისტემებს და საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლესა და მის ღირსეულ არსებობას.²

* მკვლევარი, გარემოსდაცვითი სამართლის მაგისტრი, დანდის უნივერსიტეტი [annberidzee@gmail.com]

¹ Oreskes N., The Scientific Consensus on Climate Change, Science 306 (5702), 2004, 1686.

² Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers, 2014, 2, <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf> [1.8.2021].

მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ სიღრმისეულად შესასწავლია, თუ კონკრეტულად რა გავლენას ახდენს კლიმატის ცვლილება გარემოზე, უკვე მიიჩნევა, რომ ზღვის დონის მატება, გვალვისა და წყალდიდობის სიხშირის ზრდა, გახშირებული სითბური ტალღები და სხვა ექსტრემალური მეტეოროლოგიური მოვლენები სწორედ გლობალური დათბობის შედეგია.³ ამგვარი უარყოფითი ცვლილებები კლიმატურ სისტემაში და მათგან გამოწვეული ბუნებრივი კატასტროფები უშუალოდ უქმნის საფრთხეს ადამიანის არსებობას: წარმოშობს სასურსათო უსაფრთხოებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს, ადამიანებს აკარგვინებს საარსებო წყაროს, აზიანებს ინფრასტრუქტურას, ზღუდავს წვდომას არსებობისთვის აუცილებელ მომსახურებებზე, მათ შორის, ართულებს ან შეუძლებელს ხდის წვდომას ელექტროენერჯიაზე, წყალზე, სანიტარულ პირობებსა და ჯანდაცვაზე.⁴

ზოგადად, გარემოსდაცვითმა პრობლემებმა, თუ ისინი სწრაფად და ეფექტურად არ მოგვარდა, შესაძლოა, გამოიწვიოს ადამიანის ისეთი ძირითადი უფლებების დარღვევა, როგორებიც არის: სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლება, წყალსა და საკვებზე წვდომის უფლებები, საკუთრების უფლება, აღმსარებლობისა და კულტურული უფლებები;⁵ შესაბამისად, კლიმატის ცვლილება, რომელიც დღესდღეობით ყველაზე დიდ გარემოსდაცვით საფრთხეს წარმოადგენს კაცობრიობისთვის,⁶ ამ უფლებების დაცვისა და განხორციელებისთვის ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული დაბრკოლებაა.⁷

თუ ვკონცენტრირდებით უშუალოდ სიცოცხლის უფლებაზე, დღესდღეობით, გლობალურ დათბობასთან დაკავშირებული ექსტრემალური მეტეოროლოგიური მოვლენების, არასრულფასოვანი კვებისა და დაავადებებისგან ყოველწლიურად უკვე, დაახლოებით, 400 000 ადამიანი იღუპება.⁸ მსო-

³ *Field C. B. and others*, *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation: Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, 2012, 167-203.

⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Safe Climate: A Report of the Special Rapporteur on Human Rights and the Environment*, UN Doc A/74/161, 2019, para. 7, <<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/SREnvironment/Report.pdf>> [1.8.2021].

⁵ United Nations Environment Programme (UNEP), *Factsheet on Human Rights and the Environment*, 2015, <<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/9933/factsheet-human-rights-environment.pdf?sequence=1&isAllowed>> [1.8.2021].

⁶ *Parry E. J.*, *The Greatest Threat to Global Security: Climate Change Is Not Merely An Environmental Problem*, <<https://www.un.org/en/chronicle/article/greatest-threat-global-security-climate-change-not-merely-environmental-problem>> [20.4.2021].

⁷ United Nations Environment Programme (UNEP), *Climate Change and Human Rights*, 2015, 1-3, <<https://www.unep.org/resources/report/climate-change-and-human-rights>> [20.4.2021].

⁸ United Nations General Assembly (UNGA), *Analytical Study on the Relationship between Climate Change and the Human Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (A/HRC/32/23)*, 2016, paras. 4, 8, <<https://digitallibrary.un.org/record/841798/?ln=en>> [20.4.2021].

ფლოო ჯანდაცვის ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით კი, კლიმატის ცვლილების გამო ყოველწლიურად, დამატებით, 250 000 ადამიანი დაიღუპება 2030-2050 წლებში.⁹ ეს სტატისტიკა აჩვენებს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია კლიმატის ცვლილების შეზღუდვა და მის შედეგებთან ადაპტაცია ადამიანების ჯანმრთელობისა და სიცოცხლის, მათი ნაადრევი სიკვდილისაგან დაცვის მიზნით.

კლიმატის ცვლილება უკვე შესამჩნევ უარყოფით გავლენას ახდენს საქართველოზე.¹⁰ ის ზრდის ისეთი ბუნებრივი მოვლენების სიხშირეს, როგორებიც არის: გვალვა, წყალდიდობა, მეწყერი, ღვარცოფი, ზვავი და, შესაბამისად, დიდ საფრთხეს წარმოადგენს მოსახლეობის სიცოცხლისა და მათი განვითარებისთვის.¹¹ კლიმატის ცვლილების მიმართ ყველაზე მოწყვლად სექტორებს საქართველოსთვის წარმოადგენს სოფლისა და სატყეო მეურნეობები, ტურიზმი, ჯანდაცვა და კულტურული მემკვიდრეობა, რაც, თავის მხრივ, პირდაპირ უკავშირდება ადამიანების ეკონომიკურ განვითარებას, მათ ჯანმრთელობას, სიცოცხლესა და კეთილდღეობას.¹² სწორედ ამიტომ, მოსახლეობის დაცვისა და ადამიანების ღირსეული არსებობისთვის, უმნიშვნელოვანესია, რომ საქართველომ შეძლოს, კლიმატის ცვლილებისგან გამოწვეული რისკების ეფექტური მართვა და მიიღოს ყველა ზომა, რათა თავიდან აიცილოს გლობალური დათბობით გამოწვეული უარყოფითი შედეგები და მოახერხოს ადაპტაცია უკვე შეცვლილ პირობებთან.

ამ გარემოებების გათვალისწინებით, წინამდებარე სტატიის მიზანია, დაადგინოს, წარმოადგენს თუ არა ადამიანის სიცოცხლის უფლების დაცვა საქართველოსთვის კონსტიტუციურ ვალდებულებას, კონკრეტულად, კლიმატის ცვლილების კონტექსტში და, ამასთან, განსაზღვროს, თუ სხვა რა სახის სამართლებრივი მექანიზმების გამოყენება შეუძლია ხალხს, რათა მოითხოვოს სახელმწიფოსაგან სათანადო ზომების მიღება. კლიმატის ცვლილების სამართალი და ამ კუთხით სამართალწარმოება ჯერ კიდევ ახალია მთელი მსოფლიოსთვის, მათ შორის, საქართველოსთვის და ხანგრძლივ განვითარებას საჭიროებს. შესაბამისად, სტატია ამ ახალ სამართლებრივ რეჟიმს ძირითადად შეაფასებს საერთაშორისო ტრილში და სამართლებრივი ანალიზისთვის დაეყრდნობა უცხოური სასამართლოების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებს.

⁹ World Health Organization (WHO), Quantitative risk assessment of the effects of climate change on selected causes of death, 2030s and 2050s, 2014, 1, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/134014/9789241507691_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [31.3.2021].

¹⁰ EU4Climate, Georgia, <<https://eu4climate.eu/georgia/>> [31.3.2021].

¹¹ Climate Forum East (CFE) and Georgia National Network on Climate Change, National Climate Vulnerability Assessment: Georgia, 2014, <<https://climateforumeast.org/uploads/other/0/771.pdf>> [31.3.2021].

¹² EU4Climate, Georgia, <<https://eu4climate.eu/georgia/>> [31.3.2021].

სტატიის პირველი ნაწილი, უპირველეს ყოვლისა, განმარტავს, თუ რას ნიშნავს საქართველოს კონსტიტუციითა და სხვა საერთაშორისო აქტებით გარანტირებული სიცოცხლის უფლება და რა ტიპის ვალდებულებებს აკისრებს ის სახელმწიფოებს.

მეორე ნაწილი გამოიკვლევს გაეროს კლიმატის ცვლილების შესახებ ჩარჩო კონვენციასა¹³ და პარიზის შეთანხმებას,¹⁴ რომელთა ხელმომწერი მხარეც არის საქართველო და შეაფასებს, აკისრებენ თუ არა ისინი წევრ სახელმწიფოებს ადამიანის სიცოცხლის უფლების დაცვას კლიმატის ცვლილების კონტექსტში. ამ ნაწილში ასევე შეფასდება, თუ სხვა რა სახის მექანიზმების გამოყენება შეუძლიათ ადამიანებს, რომ სახელმწიფოებისგან მოითხოვონ ეფექტური ქმედება კლიმატის ცვლილების საფრთხეებისგან დასაცავად.

მესამე ნაწილი განიხილავს უცხოურ სასამართლო პრაქტიკას და შეაფასებს, თუ რა როლი აქვთ სასამართლოებს კლიმატის ცვლილების კონტექსტში, როგორ შეუძლიათ მათ ამა თუ იმ სამართლებრივი ინსტრუმენტის იმგვარად ინტერპრეტაცია, რომ მათ სახელმწიფოებს დააკისრონ ვალდებულება, დაიცვან ადამიანის სიცოცხლის უფლება გლობალური დათბობის პირობებში. ის ასევე შეაფასებს, თუ როგორ შეუძლიათ სასამართლოების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებს, გავლენა მოახდინონ არსებულ სამართლებრივ და პოლიტიკურ რეჟიმებზე, მათ შორის, საქართველოში.

საბოლოოდ, სტატია შეაჯამებს, თუ როგორ არის დღეს დაცული ადამიანის სიცოცხლის უფლება სხვადასხვა სამართლებრივი ინსტრუმენტითა თუ საქართველოს კონსტიტუციით, კლიმატის ცვლილების კონტექსტში და რა ზომების მიღებაა საჭირო იმისთვის, რომ სახელმწიფომ მოახერხოს ამ ძირითადი უფლების სათანადოდ დაცვა.

II. სიცოცხლის უფლება

სიცოცხლის უფლება ადამიანის ძირითად უფლებად არის აღიარებული სხვადასხვა საერთაშორისო აქტითა და ხელშეკრულებით, მათ შორის, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში ერთ-

¹³ გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია, <<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>> [1.4.2021].

¹⁴ პარიზის შეთანხმება, <<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>> [31.3.2021].

ერთ უმნიშვნელოვანეს საყრდენ დოკუმენტს წარმოადგენს.¹⁵ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-3 მუხლის მიხედვით:

„ყველას აქვს სიცოცხლის, თავისუფლებისა და პირადი ხელშეუხებლობის უფლება.“¹⁶

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღების შემდეგ, მასში გათვალისწინებული ადამიანის უფლებები, მათ შორის, სიცოცხლის უფლება, სხვადასხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებისა და დოკუმენტის, ეროვნული კანონმდებლობის, ზოგადი სამართლებრივი პრინციპების, ჩვეულებების, თანამედროვე სამართლებრივი სისტემების განუყოფელი ნაწილი გახდა,¹⁷ მათ შორის, სიცოცხლის უფლება განმტკიცებულია 1995 წლის საქართველოს კონსტიტუციის მე-10 მუხლით. ამ მუხლის მიხედვით, სიცოცხლის უფლება წარმოადგენს ერთ-ერთ ძირითად უფლებას, რომელიც ადამიანის მიერ მისთვის მინიჭებული სხვა უფლებებით სარგებლობისთვის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს.¹⁸ სტატიის მიზნებისთვის მნიშვნელოვანია, აღინიშნოს, რომ ეს უფლება მჭიდროდაა დაკავშირებული ადამიანის ღირსებასთან, რომელიც 1995 წლის საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლით არის გარანტირებული და, ასევე, განმტკიცებული იყო 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციითაც.¹⁹ ამ უფლებებს შორის კავშირი გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფოს ეკისრება როგორც ადამიანის სიცოცხლის დაცვის ვალდებულება, ისე მისი ღირსეულად ცხოვრების უზრუნველყოფაც. ამ ვალდებულებების შინაარსი სიღრმისეულად არის განმარტებული „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“²⁰ ქვეშ, რომელიც მნიშვნელოვანია საქართველოსთვის, როგორც მისი ხელმოწერი მხარისთვის.²¹ კონკრეტულად კი, ამ პაქტის ქვეშ სიცოცხლის უფლე-

¹⁵ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, <<https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>> [31.3.2021].

¹⁶ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, მუხლი 3, <<https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>> [31.3.2021].

¹⁷ United Nations (UN), The Foundation of International Human Rights Law, <<https://www.un.org/en/about-us/udhr/foundation-of-international-human-rights-law>> [1.7.2021].

¹⁸ გოცირიძე ე., სიცოცხლის უფლება, კრებულში: ბურდული ი., გოცირიძე ე., ერქვანია თ., ზოიძე ბ., იშორია ლ., კობახიძე ი., ლორია ა, მაჭარაძე მ., ტურავა მ., ფირცხალაშვილი ა., ფუტყარაძე ი., ქანთარია ბ., წერეთელი დ., ჯორბენაძე ს., საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარი, თავი მეორე, საქართველოს მოქალაქეობა, ადამიანის ძირითადი უფლებანი და თავისუფლებანი, 2013, 72.

¹⁹ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, მუხლი 113, <<https://matsne.gov.ge/document/view /4801430?publication=0>> [1.7.2021].

²⁰ „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“ საერთაშორისო პაქტი, მე-6 მუხლის პირველი პუნქტი, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1398335?publication=0>> [1.7.2021].

²¹ United Nations Human Rights Committee (UNHRC), General Comment No. 36 on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life (CCPR/C/GC/36), 2018, para. 2, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf> [1.4.2021].

ბის დაცვის ვალდებულება განიმარტება არა ვიწროდ, როგორც სახელმწიფოს ვალდებულება, დაიცვას ადამიანი მესამე პირთა მიერ სიცოცხლის ხელყოფისაგან,²² არამედ ფართოდ, როგორც სახელმწიფოს ვალდებულება, უზრუნველყოს ადამიანის ღირსეულად ცხოვრებას.²³ ეს, თავის მხრივ, გულისხმობს სახელმწიფოთა მხრიდან ადამიანის იმ ელემენტარული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, რომლებიც აუცილებელია სიცოცხლისთვის, მაგალითად, როგორც არის: წვდომა საკვებზე, წყალსა ან თავშესაფარზე.²⁴ შესაბამისად, ვინაიდან კლიმატის ცვლილება უშუალოდ ახდენს უარყოფით გავლენას ადამიანების სოციალურ და ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე, სიცოცხლის უფლებით დაცული სფერო თავის თავში მოიაზრებს ადამიანის უფლებას, დაცული იყოს ამ უარყოფითი ცვლილებისგან.²⁵

საქართველოს შემთხვევაშიც ადამიანის სიცოცხლისა და ღირსების უფლებები სწორედ ამგვარად უნდა იყოს განმარტებული, მით უმეტეს მაშინ, როდესაც საქართველოს კონსტიტუციის 29-ე მუხლი პირდაპირ განამტკიცებს ადამიანის უფლებას, ცხოვრობდეს ჯანმრთელობისთვის უსაფრთხო გარემოში. ამგვარი განმარტება შეესაბამება არა მხოლოდ 1995 წლის, არამედ 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციის ღირებულებებს. მიუხედავად იმისა, რომ 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუცია უშუალოდ არ ითვალისწინებდა გარემოსდაცვით უფლებებს (განსაკუთრებული მნიშვნელობა გარემოსდაცვითმა საკითხებმა მხოლოდ მეოცე საუკუნის მე-2 ნახევარში შეიძინა მთელი მსოფლიოსთვის), ის მოიცავდა ბევრ სოციალურ უფლებას, აღიარებდა ადამიანის ღირსების ხელშეუვალობას და სახელმწიფოსგან მოითხოვდა ისეთი პირობების შექმნას, როდესაც შესაძლებელი იქნებოდა ადამიანის ძირითადი, სიცოცხლისთვის აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება.

²² United Nations Human Rights Committee (UNHRC), General Comment No. 36 on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life (CCPR/C/GC/36), 2018, para. 3, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf> [1.4.2021].

²³ United Nations Human Rights Committee (UNHRC), General Comment No. 36 on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life (CCPR/C/GC/36), 2018, para. 3, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf> [1.4.2021].

²⁴ *Wicks E.*, The Meaning of “Life”: Dignity and the Right to Life in International Human Rights Treaties, *Human Rights Law Review* 12(199), 2012, 5.

²⁵ United Nations Human Rights Committee (UNHRC), General Comment No. 36 on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the Right to Life (CCPR/C/GC/36), 2018, para. 30, <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf> [1.4.2021].

იმისთვის, რომ ნათლად გამოჩნდეს, თუ რა სახის ვალდებულებები შეიძლება ჰქონდეთ სახელმწიფოებს, მათ შორის, საქართველოს, სიცოცხლის უფლების დასაცავად კლიმატის ცვლილების კონტექსტში, უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვანია, განიმარტოს, თუ, ზოგადად, რა ტიპის ვალდებულებები არსებობს ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში. ისინი შესაძლოა, რამდენიმე კატეგორიად დაჯგუფდეს, კონკრეტულად კი: ადამიანის უფლებათა პატივისცემის, მათი დაცვის, ხელშეწყობისა და შესრულების ვალდებულებად.

ადამიანის უფლებების პატივისცემა სახელმწიფოს ე.წ. ნეგატიური ვალდებულებაა, რომელიც გულისხმობს მის ვალდებულებას, არ ჩაერიოს პირთა მიერ მათთვის მინიჭებული უფლებებით სარგებლობაში.²⁶ სიცოცხლის უფლების კუთხით, ის გულისხმობს, რომ სახელმწიფო, სახელმწიფო ორგანოები და სტრუქტურები, საჯარო უფლებამოსილების განმახორციელებელი პირები არ უნდა ჩაერიონ ამ უფლებით სარგებლობაში, არ უნდა ხელყონ ადამიანთა სიცოცხლე.

რაც შეეხება ადამიანის უფლებათა დაცვას, ის სახელმწიფოს ე.წ. პოზიტიური ვალდებულებაა, დაიცვას ადამიანის უფლებები სხვა პირთა მხრიდან მათში ჩარევისა და ხელყოფისაგან. ეს გულისხმობს იმას, რომ სახელმწიფომ უნდა გამოიყენოს ყველა ზომა და მექანიზმი იმისთვის, რომ თავიდან აირიდოს და აღკვეთოს ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტები.²⁷ სიცოცხლის უფლების დაცვის კონტექსტში, სახელმწიფომ, მაგალითად, უნდა მიიღოს კონკრეტული კანონები, რომლებიც დაიცავს ადამიანებს სხვა პირთა მხრიდან მათი სიცოცხლის ხელყოფისგან²⁸ და უნდა დანერგოს ისეთი ეფექტური მექანიზმები, რომლებიც საშუალებას მისცემს მას, პრაქტიკაში აღასრულოს კანონის მოთხოვნები.²⁹ კლიმატის ცვლილების კუთხით, ეს, ასევე გულისხმობს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას, ადამიანის სიცოცხლე დაიცვას არა მხოლოდ სხვა პირთა ქმედებებისგან, არამედ უზრუნველყოს მათი დაცვა კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული ბუნებრივი კატასტროფებისგან და მასთან დაკავშირებული უარყოფითი შედეგებისგან.³⁰

²⁶ *Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S.* (ed.), *International Human Rights Law*, 3rd edition, 2018, 97.

²⁷ *Tomuschat C.*, *Human Rights: Tensions Between Negative and Positive Duties of States*, *Austrian Review of International and European Law* 19 (14), 2013, 19, 24.

²⁸ *Petersen N.*, *Life, Right to, International Protection*, *Max Planck Encyclopedias of International Law*, para. 2, <<https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/epil/9780199231690/law-9780199231690-e841#>> [31.3.2021].

²⁹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Civil and Political Rights: The Human Rights Committee, Fact Sheet No.15 (Rev.1)*, 2005, 5, <<https://www.ohchr.org/documents/publications/factsheet15rev.1en.pdf>> [1.4.2021].

³⁰ *Moeckli D., Shah S., Sivakumaran S.* (ed.), *International Human Rights Law*, 3rd edition, 2018, 97.

რაც შეეხება ადამიანის უფლებათა ხელშეწყობისა და შესრულების ვალდებულებების შინაარსს, ისინი თავიანთი ხასიათით, ასევე პოზიტიურია და უშუალოდ მოითხოვს აქტიურ ქმედებას სახელმწიფოსგან. ამ ვალდებულებების შესრულების მიზნით, სახელმწიფომ უნდა შექმნას ისეთი გარემოებები, როდესაც ადამიანის უფლებებით სარგებლობა შესაძლებელი და რეალისტური იქნება. მაგალითისთვის, ეს ზომები შესაძლოა, მოიცავდეს აღსრულების ეფექტური მექანიზმების შემუშავებას, საჭირო ინფრასტრუქტურის შექმნას, ადამიანის უფლებებისა თუ კლიმატის ცვლილების შესახებ საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებას და ა.შ.³¹

წინამდებარე სტატია საკვლევი თემიდან გამომდინარე, კონკრეტულად კონცენტრირდება სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებებზე სიცოცხლის უფლების ფარგლებში და განიხილავს, რას გულისხმობენ ისინი კლიმატის ცვლილების კონტექსტში.

III. კლიმატის ცვლილების საერთაშორისო სამართლებრივი რეჟიმი და სიცოცხლის უფლება

გაეროს კლიმატის ცვლილების მთავრობათაშორისი კოლეგიის მიერ 1990 წელს გამოქვეყნებული კლიმატის ცვლილების შეფასების პირველი ანგარიში პირდაპირ მოუწოდებდა სახელმწიფოებს, დაუყოვნებლივ, საერთო ძალებით ემოქმედათ საშიში, ადამიანის საქმიანობის შედეგად გამოწვეული კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ. სწორედ ეს მოხსენება გახდა 1992 წელს გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის შექმნის საფუძველი, რომლის ერთ-ერთი ხელმომწერი მხარე, სხვა ქვეყნებთან ერთად, არის საქართველოც.³² ეს საერთაშორისო ხელშეკრულება წარმოადგენს გლობალური თანამშრომლობის საფუძველს კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და ადაპტაციის საკითხებში.³³ ამ კონვენციის თანახმად, წევრი სახელმწიფოების „საბოლოო მიზანს“ წარმოადგენს ატმოსფეროში სათბური გაზების კონცენტრაციის იმ დონეზე შენარჩუნება, რომ კაცობრიობამ შეძლოს კლიმატურ სისტემაში საშიში ანთროპოგენული ჩარევის თავიდან აცილება.³⁴

ამ კონვენციაში პირდაპირ არ არის ნახსენები ადამიანის უფლებები და ის უშუალოდ არ აკისრებს ხელმომწერ სახელმწიფოებს ადამიანის უფლებების

³¹ *Coomans F.*, The Ogoni Case Before The African Commission on Human and Peoples’ Rights, *International and Comparative Law Quarterly* 52(3), 2003, 749, 753.

³² *Peake S., Smith J.*, *Climate Change: From Science to sustainability*, 2nd edition, 2009, 102.

³³ გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია, <<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>> [1.4.2021].

³⁴ გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია, მუხლი 3, <<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>> [1.4.2021].

დაცვის ვალდებულებებს. თუმცა იგი აღიარებს, რომ კლიმატის ცვლილებამ შეიძლება, უარყოფითად იმოქმედოს ეკოსისტემებზე, მათ მდგრადობასა და პროდუქტიულობაზე, ადამიანთა სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, მათ ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე, რაც, თავის მხრივ, პირდაპირ კავშირშია საყოველთაოდ აღიარებულ ადამიანის უფლებებთან.³⁵ თუნდაც მხოლოდ ის ფაქტი, რომ სახელმწიფოებმა გადაწყვიტეს, გარკვეული ზომების მიღება კლიმატის ცვლილების პრობლემის მოსაგვარებლად და ბუნებრივ გარემოსა და ხალხზე მისი უარყოფითი ზეგავლენის თავიდან ასაცილებლად, შეიძლება მივიჩნიოთ სახელმწიფოების მხრიდან პირველ მცდელობად, დაიცვან ადამიანის უფლებები – ადამიანის ჯანმრთელობა და სიცოცხლე – კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული ეკოლოგიური საფრთხეებისგან და, ამგვარად, შეასრულონ ის ვალდებულებები, რომლებიც მათ სხვადასხვა ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებული კონვენციისა თუ სამართლებრივი დოკუმენტის ქვეშ აქვთ ნაკისრი. მიუხედავად იმისა, რომ, დღესდღეობით, ჯანსაღ გარემოში ცხოვრების უფლება ჯერ კიდევ არ არის პირდაპირ გარანტირებული და ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებად უშუალოდ აღიარებული ბევრი საერთაშორისო თუ ეროვნული სამართლებრივი დოკუმენტით, სადაო მაინც აღარაა, რომ გარემოს დაცვა ადამიანის მთელი რიგი სხვა ფუნდამენტური უფლებებით სარგებლობისთვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წინაპირობას წარმოადგენს, მაგალითად, ადამიანის ჯანმრთელობის, სიცოცხლისა და ღირსეულად ცხოვრების უფლებებით სარგებლობისთვის.³⁶ შესაბამისად, დღესდღეობით, კლიმატის ცვლილების როგორც კაცობრიობისთვის ყველაზე საშიში გარემოსდაცვითი პრობლემის უარყოფითი შედეგების თავიდან აცილება და მათთან ადაპტაცია ამ უფლებებით დაცული სფეროს ქვეშ მაინც ცალსახად მოიაზრება³⁷ და, ამგვარად, შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომ სახელმწიფოებს აქვთ პოზიტიური ვალდებულებები, ერთი მხრივ, დაიცვან ბუნებრივი გარემო და ადამიანები გლობალური დათბობით გამოწვეული ზიანისგან და, მეორე მხრივ, შექმნან იმგვარი პირობები, რომლებიც არსებითია ადამიანის ძირითადი უფლებებით შეუფერხებელი სარგებლობისთვის.³⁸ აღსანიშნავია, რომ ეს ვალდებულება პირდაპირ იკვეთება 1995 წლის საქართველოს კონსტიტუციიდან, რომელიც არა

³⁵ გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია, მუხლი 1, <<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>> [1.4.2021].

³⁶ *Carlame C. P., Gray K. R., Tarasofsky R. G.*, The Oxford Handbook of International Climate Change Law, 2016, 216-217.

³⁷ United Nations Environment Programme (UNEP), Responding to Climate Change, <<https://www.unenvironment.org/regions/europe/regional-initiatives/responding-climate-change>> [26.4.2021].

³⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Understanding Human Rights and Climate Change, 2015, 7, <<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf>> [31.3.2021].

ირიბად, არამედ უშუალოდ აღიარებს ადამიანის გარემოსდაცვით უფლებებს და განამტკიცებს მათ უფლებას ჯანსაღ, უსაფრთხო გარემოზე.

საერთაშორისო კონტექსტში, კლიმატის ცვლილებასთან მიმართებით, ადამიანის უფლებები უშუალოდ პირველად კანკუნის შეთანხმებებში მოიხსენიეს, რომლებიც გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის ხელმომწერმა მხარეებმა მხარეთა კონფერენციის მე-16 სესიაზე მიიღეს.³⁹ კერძოდ, ამ შეთანხმებების პრეამბულა პირდაპირ მოიხსენიებს გაეროს ადამიანის უფლებათა საბჭოს #10/4 რეზოლუციას ადამიანის უფლებებისა და კლიმატის ცვლილების შესახებ და, ამგვარად, იგი უშუალოდ აღიარებს ადამიანის უფლებათა მნიშვნელობას კლიმატის ცვლილების კონტექსტში.⁴⁰ თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პრეამბულაში ადამიანის უფლებები ნახსენებია მხოლოდ სახელმწიფოთა ნეგატიური ვალდებულების კონტექსტში. კონკრეტულად კი, ის გულისხმობს სახელმწიფოთა მხრიდან ადამიანის უფლებების პატივისცემას კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და მათთან ადაპტაციის კუთხით კონკრეტული ქმედებების განხორციელებისას და არაფერს ამბობს მათ პოზიტიურ ვალდებულებებზე, დაიცვან ადამიანის უფლებები უშუალოდ კლიმატის ცვლილების უარყოფითი შედეგებისგან.⁴¹ ამ ფაქტის მიუხედავად, ეს შეთანხმება მაინც მნიშვნელოვანია, ვინაიდან სწორედ ის წარმოადგენს ადამიანის უფლებებისა და კლიმატის ცვლილების ერთმანეთთან დაკავშირების პირველ, პირდაპირ, უშუალოდ სამართლებრივ დოკუმენტში ასახულ მცდელობას.⁴²

ადამიანის უფლებები, ასევე, ნახსენებია პარიზის შეთანხმებაშიც. ის პირდაპირ აკისრებს წევრ სახელმწიფოებს ვალდებულებას, ადამიანის უფლებები გაითვალისწინონ კლიმატის ცვლილების ეროვნული სამოქმედო გეგმების შემუშავებისა და მათი იმპლემენტაციის პროცესში.⁴³ თუმცა პარიზის შეთანხმებაშიც, ადამიანის უფლებებთან მიმართებით გამოყენებულია მხოლოდ ისეთი ტერმინები, როგორებიცაა პატივისცემა, პოპულარიზაცია, გათვალისწინება და ისევ არაფერია ნათქვამი

³⁹ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Integrating Human Rights at the UNFCCC, <<https://www.ohchr.org/EN/Issues/HRAandClimateChange/Pages/UNFCCC.aspx>> [31.3.2021].

⁴⁰ The Cancun Agreements: Outcome of the work of the ad hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, 2011, Recital 7, <<https://undocs.org/FCCC/CP/2010/7/Add.1>> [31.3.2021].

⁴¹ The Cancun Agreements: Outcome of the work of the ad hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention, 2011, para. 8, <<https://undocs.org/FCCC/CP/2010/7/Add.1>> [31.3.2021].

⁴² Centre for International Environmental Law (CIEL), Analysis of Human Rights Language in the Cancun Agreements, (UNFCCC 16th Session of the Conference of the Parties), 2011, 2, <https://www.ciel.org/wp-content/uploads/2014/11/HR_Language_COP16_Mar11.pdf> [31.3.2021].

⁴³ პარიზის შეთანხმება, დეკლარაციული ნაწილი 11, <<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>> [31.3.2021].

ამ უფლებების დაცვისა და შესრულების ვალდებულებების შესახებ.⁴⁴ კანკუნის შეთანხმებების მსგავსად, პარიზის შეთანხმების პრეამბულაშიც განმარტებულია, რომ სახელმწიფოები ვალდებული არიან, გაითვალისწინონ ადამიანის უფლებები კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და საადაპტაციო ღონისძიებების გატარების დროს.⁴⁵ ეს ნიშნავს იმას, რომ არც ეს ხელშეკრულება აკისრებს სახელმწიფოებს პირდაპირ ვალდებულებას, დაიცვან ადამიანის უფლებები კონკრეტულად კლიმატის ცვლილებისგან გამომწვეული საფრთხეებისგან, თუმცა ის მაინც ქმნის ერთგვარ საფუძველს იმისთვის, რომ მომავალში მათ უშუალოდ იკისრონ ეს ვალდებულებებიც.⁴⁶ გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესმა კომისარმა უკვე მოუწოდა პარიზის შეთანხმების წევრ სახელმწიფოებს, რომ მათ ადამიანის უფლებები გაითვალისწინონ ეროვნულ დონეზე განსაზღვრული წვლილის შემუშავების პროცესში, დაისახონ კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და ადაპტაციის ამბიციური მიზნები და, ამ გზით, უზრუნველყონ ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვა და მათი კეთილდღეობა.⁴⁷

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კლიმატის ცვლილების დღეს არსებული რეჟიმი პირდაპირ არ აკისრებს სახელმწიფოებს პოზიტიურ ვალდებულებას, დაიცვან სიცოცხლის უფლება კლიმატის ცვლილებიდან გამომდინარე საფრთხეებისგან. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია და პარიზის შეთანხმება იყენებენ ე.წ. „ქვემოდან ზემოთ“ მიდგომას, რაც საშუალებას აძლევს წევრ სახელმწიფოებს, განსაზღვრონ თავიანთი ვალდებულებების მოქმედების სფერო ეროვნულ დონეზე განსაზღვრული წვლილის საშუალებით, დააბალანსონ თავიანთი ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი ინტერესები და თავად გადაწყვიტონ, რას აპირებენ კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და ადაპტაციის კუთხით. თუმცა აღნიშნული ავტომატურად არ ნიშნავს, რომ სახელმწიფოებს საერთოდ არ აქვთ ვალდებულებები, დაიცვან სიცოცხლის უფლება კლიმატის ცვლილების კონტექსტში. სახელმწიფოთა ვალდებულება, პატივი სცენ და დაიცვან ეს უფლება, გამომდინარეობს ადამიანის უფლებათა სხვა სამართლებრივი დოკუმენტებიდან და რადგან სიცოცხლის უფლება ასევე გულისხმობს ეკოლოგიური საფრთხეებისგან დაცვის უფლებასაც, სახელმწიფოები

⁴⁴ პარიზის შეთანხმება, დეკლარაციული ნაწილი 11, <<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>> [31.3.2021].

⁴⁵ Bodansky D., Brunnee J., Rajamani L., *International Climate Change Law*, 2017, 228.

⁴⁶ Bodansky D., Brunnee J., Rajamani L., *International Climate Change Law*, 2017, 228.

⁴⁷ Bachelet M., Letter from the United Nations High Commissioner for Human Rights on Integrating Human Rights in Climate Action, 2018, <<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Health/Pages/OpenLetters.aspx>> [31.3.2021].

შეიძლება, ადამიანის ფუნდამენტური უფლების დარღვევაში იქნენ დადანიშნულნი, თუ ისინი არ მიიღებენ შესაბამის ზომებს კლიმატის ცვლილების შერბილების ან ადაპტაციის მიზნით.⁴⁸ თუმცა ამ კონტექსტში ადამიანის უფლებათა სამართლის გამოყენება დღესდღეობით რთულია და პრაქტიკაში ბევრ სამართლებრივ წინააღმდეგობას აწყდება. მაგალითისთვის, ხშირად რთულია მიზეზშედეგობრივი კავშირის დადგენა, რომ ადამიანის სიცოცხლის მოსპობა სწორედ კლიმატის ცვლილებამ და მისგან გამოწვეულმა ბუნებრივმა კატასტროფამ თუ სხვა საფრთხეებმა გამოიწვია. მიუხედავად ამისა, პირველ ეტაპზე, ადამიანის უფლებათა სხვადასხვა დოკუმენტის გამოყენება მაინც მნიშვნელოვანია, რათა ადამიანებმა შეძლონ თავიანთი უფლებების დაცვა და სასამართლოებმა შექმნან სამართლებრივი პრეცედენტები, რაც ერთგვარი სამართლებრივი საფუძველი გახდება იმისთვის, რომ მომავალში სახელმწიფოებმა შექმნან უფრო კონკრეტული სამართლებრივი მექანიზმები, კანონები, რომლებიც ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებს ეფექტურად დაიცავს უშუალოდ კლიმატის ცვლილების კონტექსტში.⁴⁹

იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ გამოიყენება დღესდღეობით ადამიანის უფლებების სამართალი კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული სასამართლო წარმოების დროს და რა სახის პრეცედენტები იქმნება სასამართლოების მიერ, სტატიის შემდეგი ნაწილი უშუალოდ განიხილავს კონკრეტულ სასამართლო საქმეებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ქვემოთ მოყვანილი მაგალითების გამოყენება ეფექტურად შეიძლება საქართველოს კონტექსტშიც, ვინაიდან საქართველოს კონსტიტუციით პირდაპირ არის განსაზღვრული სახელმწიფოს ვალდებულება, უზრუნველყოს ადამიანის ჯანმრთელობისთვის უსაფრთხო გარემოს შექმნა, დაიცვას ადამიანის სიცოცხლე და შექმნას მისი ღირსეული არსებობისთვის საჭირო პირობები.

IV. სასამართლო პრაქტიკა და ადამიანის უფლებათა სამართალი კლიმატის ცვლილების კონტექსტში

კლიმატის ცვლილების კონტექსტში უმნიშვნელოვანესია სასამართლოების როლი. სწორედ მათ აქვთ რეალური შესაძლებლობა, განმარტონ ესა თუ ის კანონი კლიმატის ცვლილების ჭრილში, დაადგინონ, არღვევენ თუ არა ქვეყნები ვალდებულებებს ამ კონტექსტში, დააკისრონ მათ შესაბამისი

⁴⁸ *Sinder A.*, An Emerging Human Right to Security from Climate Change: The Case Against Gas Flaring in Nigeria, in: *Burns W. G. G., Osofsky H. M.* (ed.), *Adjudicating Climate Change: State, National, and International Approaches*, 2009, 185.

⁴⁹ *Carlane C. P., Gray K. R., Tarasofsky R. G.*, *The Oxford Handbook of International Climate Change Law*, 2016, 224.

პასუხისმგებლობა და მოსთხოვონ, მიიღონ სათანადო ზომები კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და ადაპტაციის მიზნით და, ამგვარად, განავითარონ კიდევ კლიმატის ცვლილების კანონმდებლობა.⁵⁰

ამ კუთხით ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი, პრეცედენტული გადაწყვეტილება მიიღო ნიდერლანდების უმაღლესმა სასამართლომ საქმეში *Netherlands v. Urgenda Foundation*.⁵¹ ამ გადაწყვეტილებაში სასამართლომ დაადგინა, რომ ნიდერლანდების სახელმწიფოს ჰქონდა პოზიტიური ვალდებულება, დაეცვა ადამიანის უფლებები კლიმატის ცვლილების კონტექსტში.⁵² კონკრეტულად კი, სასამართლომ პირდაპირ აღიარა, რომ კლიმატის ცვლილება საფრთხეს უქმნის და შესაძლოა, მნიშვნელოვნად დააზიანოს ნიდერლანდების მოსახლეობის სიცოცხლე და კეთილდღეობა; მან განმარტა, რომ სახელმწიფო ვალდებული იყო, ყველა ზომა მიეღო, რათა თავიდან აეცილებინა „საშიში კლიმატის ცვლილება“ და უზრუნველყო ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენციის მე-2 და მე-8 მუხლებით გათვალისწინებული ადამიანის სიცოცხლისა და პირადი და ოჯახური ცხოვრების დაცულობის უფლებები.⁵³ სასამართლომ დაადგინა, რომ ნიდერლანდების სახელმწიფოს მიერ კლიმატის ცვლილების კონტექსტში მიღებული ზომები არ იყო საკმარისი ადამიანის უფლებების დაცვისთვის და მას პირდაპირ დააკისრა სათბური გაზების გაფრქვევების შემცირება, სულ მცირე, 25%-ით 1990 წლის დონესთან შედარებით 2020 წლამდე.⁵⁴

მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილება ძირითადად ადამიანის უფლებათა სამართალს დააფუძნა, მან ასევე გამოიყენა გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია, პარიზის შეთანხმება და ის მეცნიერული მტკიცებულებები, რომლებითაც დასტურდება კლიმატის ცვლილების უარყოფითი გავლენა გარემოზე, რათა უკეთ განემარტა ადამიანის სიცოცხლის უფლება კლიმატის ცვლილების კონტექსტში

⁵⁰ *Preston B. J., The Contribution of the Courts in Tackling Climate Change, Journal of Environmental Law* 28(11), 2016, 11-17.

⁵¹ Judgment of the Supreme Court of the Netherlands of 20 December 2019 – *The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation* (19/00135, ECLI:NL:HR:2019:2006), <<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2019:2007>> [31.3.2021].

⁵² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Bachelet Welcomes Top Court’s Landmark Decision to Protect Human Rights from Climate Change, 2019, <<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25450&LangID=E>> [31.3.2021].

⁵³ Judgment of the Supreme Court of the Netherlands of 20 December 2019 – *The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation* (19/00135, ECLI:NL:HR:2019:2006), para. 6, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inzien_document?id=ECLI:NL:HR:2019:2007> [31.3.2021].

⁵⁴ Judgment of the Supreme Court of the Netherlands of 20 December 2019 – *The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation* (19/00135, ECLI:NL:HR:2019:2006), para. 7.5.1., <<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2019:2007>> [31.3.2021].

და დაედგინა, რომ ნიდერლანდებს, ადამიანის სიცოცხლის უფლების დაცვის მიზნით, ჰქონდათ პოზიტიური ვალდებულება, შეემცილებინათ თავიანთი გაფრქვევები. ადამიანის უფლებათა სამართალი ასევე ეფექტურად გამოიყენა კოლუმბიის უზენაესმა სასამართლომ საქმეში *Future Generations v. Ministry of the Environment*.⁵⁵ კონკრეტულად კი, სასამართლომ განმარტა, რომ კლიმატის ცვლილება უარყოფითად აისახება ადამიანის სიცოცხლესა და მის ღირსეულ ცხოვრებაზე, ვინაიდან ის ხელს უშლის თანამედროვე და მომავალ თაობებს, წვდომა ჰქონდეთ სუფთა ჰაერზე, წყალსა და ჯანსაღ გარემოზე. სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს მიერ ამ კუთხით მიღებული ზომები არ იყო საკმარისი ადამიანის უფლებების დაცვისთვის, ვინაიდან ის აგრძელებდა ამაზონის რეგიონში ტყის გაჩეხვის ნებართვების გაცემას, რაც უშუალოდ უწყობს ხელს ატმოსფეროში სათბური გაზების კონცენტრაციის ზრდასა და, შესაბამისად, კლიმატის ცვლილებას. სასამართლომ განმარტა, რომ სახელმწიფო ვალდებული იყო, შეემუშავებინა და პრაქტიკაში დაენერგა ამაზონის დასაცავად საჭირო პოლიტიკა და, ამგვარად, ხელი შეეწყოს ადამიანის უფლებების სრული რეალიზაციისთვის.

ზემოთ აღნიშნულმა სასამართლო დავებმა შედეგი გამოიღო იმ კუთხით, რომ შეიქმნა ერთგვარი პრეცედენტები და ქვეყნებს დაეკისრათ პირდაპირი ვალდებულება, აღმოფხვრან კლიმატის ცვლილების საფრთხეები და დაიცვან ადამიანის სიცოცხლე. მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ კიდევ ძალიან ძნელია მიზეზშედეგობრივი კავშირის დადგენა ადამიანებისთვის მიყენებულ კონკრეტულ ზიანსა და კლიმატის ცვლილების ფენომენს შორის, ეს გადაწყვეტილებები წარმოადგენს იმის მაგალითებს, თუ როგორ შეიძლება სასამართლომ მიიღოს გადაწყვეტილებები, სულ მცირე, შემდეგ გარემოებებზე დაყრდნობით: ბუნებრივ გარემოზე გლობალური დათბობის შესაძლო გავლენის შესახებ არსებული სამეცნიერო ცოდნა, სახელმწიფოთა ზოგადი ვალდებულებები, რომლებიც მათ იკისრეს კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული სხვადასხვა დოკუმენტების საფუძველზე, ადამიანის უფლებათა შესახებ სხვადასხვა საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ან ეროვნული კანონმდებლობებით სახელმწიფოებისთვის განსაზღვრული კონკრეტული ვალდებულებები, სხვა ზოგადი სამართლებრივი პრინციპები, მათ შორის, უსაფრთხოებისა და პრევენციის პრინციპები.

სახელმწიფოთა ვალდებულება, დაიცვან სიცოცხლის უფლება, შედარებით უფრო თვალსაჩინო და მარტივად დასადგენია კლიმატის ცვლი-

⁵⁵ Decision of the Supreme Court of Justice of Columbia of 5 April 2018 – *Future Generations v. The Ministry of the Environment* (STC4360-2018), <<https://www.dejusticia.org/en/climate-change-and-future-generations-lawsuit-in-colombia-key-excerpts-from-the-supreme-courts-decision/>> [31.3.2021].

ლებასთან ადაპტაციის კონტექსტში.⁵⁶ როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, მსოფლიოში, მათ შორის, საქართველოში, უკვე შესამჩნევია კლიმატის ცვლილების უარყოფითი შედეგები გარემოზე. ეს შესაძლოა გამოიხატებოდეს, მაგალითად, ბუნებრივი კატასტროფებისა თუ ექსტრემალური მეტეოროლოგიური მოვლენების გახშირებაში. ამგვარი ნეგატიური ცვლილებები გარემოში საფრთხეს უქმნის ადამიანის ჯანმრთელობას, სიცოცხლესა და მის კეთილდღეობას. შესაბამისად, ამ კონტექსტში სულ უფრო და უფრო მნიშვნელოვანი ხდება სახელმწიფოს როლი, რომელმაც ხელი უნდა შეუწყოს ადამიანებს ამ ცვლილებებთან ადაპტაციაში და შექმნას მათთვის უსაფრთხო გარემო. მაგალითად, მან უნდა დანერგოს და განავითაროს წყალდიდობისგან დაცვის თანამედროვე სისტემები, ადამიანები უნდა უზრუნველყოს გვალვაგამძლე მცენარეული კულტურებით, ხელი უნდა შეუწყოს მათ, შეცვალონ თავიანთი ცხოვრების წესი და შეუსაბამონ ის თანამედროვე გარემოსდაცვით გამოწვევებს.⁵⁷

სწორედ ამ კუთხით, პარიზის შეთანხმების მე-7 მუხლი ავალდებულებს სახელმწიფოებს, შეიმუშაონ და პრაქტიკაში დანერგონ ადაპტაციის სამოქმედო გეგმები.⁵⁸ იგი ადგენს, რომ კლიმატის ცვლილებასთან ადაპტაცია გლობალური გამოწვევაა და სახელმწიფოები ვალდებულები არიან, მიიღონ შესაბამისი ზომები, რათა დაიცვან ადამიანები, განსაკუთრებით კი ისინი, ვინც ყველაზე მეტად მოწყვლადები არიან გლობალური დათბობის უარყოფითი ზემოქმედების მიმართ.⁵⁹ მიუხედავად იმისა, რომ პარიზის შეთანხმება უტოვებს სივრცეს სახელმწიფოებს, რომ თავად გადაწყვიტონ, რას გააკეთებენ ამ კუთხით,⁶⁰ მათი უმოქმედობის ან არასათანადო მოქმედების შემთხვევაში, რამაც შესაძლოა, გამოიწვიოს ადამიანის უფლებების, მათ შორის, სიცოცხლის უფლების დარღვევა,⁶¹ შესაძლებელია ადამიანის უფლებათა სამართლის გამოყენება და სახელმწიფოსგან ეფექტური ზომების მიღების მოთხოვნა.⁶²

⁵⁶ *Hall M. J., Weiss D. C., Avoiding Adaptation Apartheid: Climate Change Adaptation and Human Rights Law*, *The Yale Journal of International Law* 37(309), 2012, 345-346.

⁵⁷ United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), *What Do Adaptation to Climate Change and Climate Resilience Mean?*, <<https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/what-do-adaptation-to-climate-change-and-climate-resilience-mean>> [31.3.2021].

⁵⁸ პარიზის შეთანხმება, მე-7 მუხლის მე-9 პარაგრაფი, <<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>> [31.3.2021].

⁵⁹ პარიზის შეთანხმება, მე-7 მუხლის მე-2 პარაგრაფი, <<https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>> [31.3.2021].

⁶⁰ *Bodansky D., Brunnee J., Rajamani L., International Climate Change Law*, 2017, 237-238.

⁶¹ *McInerney-Lankford S., Climate Change and Human Rights: An Introduction to Legal Issues*, *Harvard Environmental Law Review* 33(2), 2016, 431, 436.

⁶² *Carlane C. P., Gray K. R., Tarasofsky R. G., The Oxford Handbook of International Climate Change Law*, 2016, 227-229.

მაგალითად, საქმეში *Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan*, ლაჰორის უმაღლესმა სასამართლომ დაადგინა, რომ პაკისტანის კონსტიტუციის მე-9 და მე-14 მუხლების მიხედვით, პაკისტანს ჰქონდა ვალდებულებები, შეემუშავებინა და პრაქტიკაში დაენერგა კლიმატის ცვლილების ადაპტაციის გეგმა, რათა დაეცვა ადამიანის სიცოცხლისა (რაც, ასევე, გულისხმობს ადამიანის უფლებას ჯანსაღ გარემოზე) და ღირსების უფლებები.⁶³ მან დაადგინა, რომ წყალდიდობებისა და გვალვების სიხშირის ზრდა უკავშირდება კლიმატის ცვლილებას და ის წარმოშობს საკვებსა და წყალზე ხელმისაწვდომობის პრობლემებს.⁶⁴ სასამართლომ სახელმწიფოს დააკისრა, დაუყონებლივ დაეწყო კლიმატის ცვლილების ეროვნული პოლიტიკის შემუშავება და პრაქტიკაში დანერგვა.⁶⁵ საქართველოს შემთხვევაშიც, შესაძლებელია საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრული უფლებების ანალოგიურად გამოყენება იმისთვის, რომ ადამიანებმა სახელმწიფოს მოსთხოვონ, მიიღოს შესაბამისი ზომები, დაიცვას ადამიანის სიცოცხლე და შექმნას ადამიანის ღირსეული ცხოვრებისთვის საჭირო პირობები კლიმატის ცვლილების კონტექსტში.

როგორც ზემოთ განხილული მაგალითებიდან ჩანს, კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული სასამართლო დავები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული საკითხების მოწესრიგების, კანონმდებლობის შემუშავების, განვითარებისა და მასში ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული მიდგომების დანერგვაში. ამგვარი მექანიზმების გამოყენება ასევე ეფექტურად შეიძლება საქართველოს კონტექსტშიც, ვინაიდან, როგორც აღინიშნა, საქართველოს კონსტიტუცია უშუალოდ განამტკიცებს ადამიანის სიცოცხლის, ღირსებისა და მის გარემოსდაცვით უფლებებს.

⁶³ Decision of the Lahore High Court of 14 September 2015 – *Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan*, (W.P. No. 25501/2015), paras. 12-13, <<http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/non-us-case/ashgar-leghari-v-federation-of-pakistan/>> [31.3.2021].

⁶⁴ Decision of the Lahore High Court of 14 September 2015 – *Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan*, (W.P. No. 25501/2015), para. 11, <<http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/non-us-case/ashgar-leghari-v-federation-of-pakistan/>> [31.3.2021].

⁶⁵ Decision of the Lahore High Court of 14 September 2015 – *Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan*, (W.P. No. 25501/2015), para. 13, <<http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/non-us-case/ashgar-leghari-v-federation-of-pakistan/>> [31.3.2021].

V. დასკვნა

„კლიმატის ცვლილება ჩვენი დროის განმსაზღვრელი საკითხია – და ჩვენ ვართ განმსაზღვრელ მომენტში“, – თქვა გაეროს გენერალურმა მდივანმა და დღეს უკვე აღარ არსებობს ამ სიტყვებში ეჭვის შეტანის საფუძველი.⁶⁶ თანამედროვე საზოგადოება, განსაკუთრებით, ყველაზე მოწყვლადი ჯგუფების წარმომადგენლები, უკვე განიცდიან გლობალური დათბობის უარყოფით შედეგებს, კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებულ საერთაშორისო ხელშეკრულებებში უკვე თითქმის ყველა სახელმწიფო მონაწილეობს და თანხმდება, რომ დროა გლობალური თანამშრომლობა გახდეს უფრო ეფექტური და ყველა ზომა მიიღოს კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და ადაპტაციისთვის.

სასამართლოების მიერ კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებულ საქმეებში მიღებული სხვადასხვა გადაწყვეტილების თანახმად, სახელმწიფოებს ადამიანის უფლებათა სხვადასხვა დოკუმენტის ქვეშაპირი აქვთ პოზიტიური ვალდებულებები, დაიცვან ადამიანის სიცოცხლის უფლება, მათ შორის, კლიმატის ცვლილებისგან მომდინარე საფრთხეებისაგან. შესაბამის გადაწყვეტილებებში სასამართლოებმა პირდაპირ განაცხადეს, რომ სახელმწიფოებმა უნდა შეიმუშაონ და პრაქტიკულად აღასრულონ კლიმატის ცვლილების სამოქმედო გეგმები, თავიდან აიცილონ გლობალური დათბობის უარყოფითი ზეგავლენა ბუნებრივ გარემოსა და ადამიანებზე და დაეხმარონ მათ, ვინც უკვე განიცდიან მის უარყოფით შედეგებს.

ერთი მხრივ, კლიმატის ცვლილების დღეს არსებულ საერთაშორისო სამართლებრივ რეჟიმში სახელმწიფოები თავად, თავიანთი დისკრეციული უფლებამოსილების ფარგლებში წყვეტენ, თუ კონკრეტულად რა ნაბიჯები უნდა გადადგან, რათა ხელი შეუწყონ საერთო მიზნის მიღწევას – კლიმატის ცვლილების შერბილებასა და მასთან ადაპტაციას; მაგრამ, მეორე მხრივ, დღესდღეობით, ადამიანის უფლებათა სამართალი მაინც აძლევს ადამიანებს შესაძლებლობას, მოსთხოვონ სახელმწიფოებს იმ ზომების მიღება, რომლებიც ეფექტურად დაიცავს მათ ძირითად უფლებებს. მიუხედავად ამისა, აშკარაა, რომ კლიმატის ცვლილების არსებული რეჟიმი მეტად უნდა განვითარდეს და მასში გარკვევით უნდა აისახოს ადამიანის უფლებები; სახელმწიფოები პირდაპირ უნდა იყვნენ ვალდებული, გახადონ კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული კანონები მეტად ეფექტური და პრაქტიკაში მარტივად აღსრულებადი.

⁶⁶ United Nations General Assembly (UNGA), Secretary-General's Remarks on Climate Change, 2018, <<https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2018-09-10/secretary-generals-remarks-climate-change-delivered>> [31.3.2021].

რაც შეეხება კონკრეტულად საქართველოს, საქართველოს 1995 წლის კონსტიტუცია, რომელიც დაფუძნებულია 1921 წლის კონსტიტუციის ღირებულებებზე, პირდაპირ განამტკიცებს ადამიანის სიცოცხლის, ღირსებისა და მის გარემოსდაცვით უფლებებს, შესაბამისად, ის, დღეს-დღეობით, შესაძლოა, ეფექტურად გამოიყენებოდეს იმისთვის, რომ სახელმწიფოსგან ხალხმა მოითხოვოს კლიმატის ცვლილების შედეგებთან ეფექტური საადაპტაციო ღონისძიებების გატარება, რაც აუცილებელია მათი სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დასაცავად და ერთგვარ წინაპირობას წარმოადგენს მათი ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისა და კეთილდღეობისთვის.